

Terminologia lingüística

- AFRICACIÓ.** Articulació d'un so amb oclusió dels òrgans articuladoris seguida de la suavitat d'una fricativa (cf. AFRICAT).
- AFRICAT.** *Consonant africada*, la que es pronunciada amb africació. Per ex., la *tx* de *cotxe*.
- ALVEOLAR.** Es diu de la consonant per a l'articulació de la qual la punta de la llengua s'aplica sobre la cara interna dels alvèols. Per ex., la *s*.
- ANALOGIA.** Fenomen que acosta una forma a una altra considerada com a model inductor. Per ex., *faç* → *faig*, per analogia amb *vaig*.
- ANALÒGIC.** Propi de l'analogia.
- ANTIHIÀTIC.** Es diu d'un so inserit entre dues vocals per trencar el hiat. Per. ex., *idea*, *idea*, conté una consonant antihiatàtica (cf. HIAT).
- ANTROPÒNIM.** Nom de persona. Per ex., *Pere*, *Llopi*.
- APEL·LATIU.** Nom comú. Per ex., *casa*, *paper*.
- APOCOPAT.** *Mot apocopat*, el que ha estat objecte d'apòcope (cf. APÒCOPE).
- APÒCOPE.** Pèrdua d'un so o síl·laba final d'un mot. Per ex., *frare* ha passat, per apòcope, a *fra* en contextos com *fra Bernat*.
- ARIZOTÒNIC Cf. RIZOTÒNIC**
- ARXIFONEMA.** Conjunt de trets distintius comuns a dos fonemes d'oposició neutralitzable. Per ex., en cat. or., *colar* i *cular*, en pronunciar-se [kulá], contenen l'arxifonema /U/.
- ASSIMILACIÓ.** Fenomen pel qual un so acosta el seu punt i/o manera d'articulació a un so veí o pròxim. Per ex., *panxa* es pronuncia *panyxa* per assimilació de la *n* a la palatal següent.
- ÀTON.** Es diu d'una vocal o síl·laba no accentuades. Per ex., la *e* de *pare*.
- BETACISME.** Pronunciació de la /v/ com a /b/. Per ex., en barceloní *vaca* sona [bákɛ] per betacisme.
- BILABIALITZAR.** Convertir un so en bilabial. Per ex., convertir la /e/ en /u/ o la /v/ en /b/.
- CAMP DE DISPERSIÓ.** Zona d'articulació de les realitzacions fonètiques d'un fonema.
- DENTAL.** *Consonant dental*, la que s'articula aplicant la punta de la llengua sobre la cara interior de les incisives superiors. Per ex., *t*, *d*, són consonants dentals.
- DIASISTEMA.** Presentació dels elements comuns i diferencials de dos o més sistemes dialectals. Per ex., si el vocalisme tònic anterior del dialecte 1 és format per /i, e, a/ i el dialecte 2, per /i, e, ɛ, a/, llur diasistema seria: $1, 2 // i \sim a \approx \frac{1e}{2e \sim \epsilon} //$
- DISSIMILACIÓ.** Fenomen fonètic segons el qual de dos sons d'un mot, iguals o afins, un canvia el seu punt o mode d'articulació o bé desapareix. Per ex.: *peregrí* > *pelegrí*: *prendre* > *pendre*.
- DISSIMILAR.** Produir dissimilació.
- ENSORDIMENT.** Transformació d'un so sonor en sord. Per ex., *viatge* pron. *viatxe*.
- EPÈNTESI.** Inserció d'un so enmig d'un mot. Per ex., la *d* de *gendre*, en lloc de *genre*.
- EPENTÈTIC.** Es diu d'un so introduït com a resultat d'una epèntesi.
- FONEMA.** La més petita unitat de so, que, sense estar dotada de sentit, pot produir, per substitució, un canvi de significat en un mot. Per ex., si substituïm *passar* [pə'sá],

per *pesar* [pə'zá], obtenim un significat diferent; això vol dir que /s/ i /z/ són, en català, dos fonemes.

- FONOSINTAXI (O FONÈTICA SINTÀCTICA).** Fenomen que consisteix en la mutació de certs sons del començament o final de mot per llur enllaç dins la frase. Per ex., la /s/ final de *cases*, dins el context *cases altes*, esdevé [z] per fonosintaxi.
- FRICATIU.** *Consonant fricativa*, la que es caracteritza, en la seva articulació, per l'estrenyiment del canal bucal per on l'aire surt amb una certa fricció. Per ex., la *f*, la *s*, la *b* de *acabar*, etc.
- GEMINACIÓ.** Fenomen que consisteix en l'allargament intens d'una consonant de manera que s'escindeix en dues parts pertanyents a dues síl·labes. Per ex., el balear *batle* es pronuncia [bállɛ], amb geminació de la *l*.
- GEMINAT.** *Consonant geminada*, la que s'articula amb geminació.
- GEOSINÒNIM.** Sinònim d'un mot del sistema d'un dialecte dins el sistema d'un altre dialecte. Per ex., *peirer* (del rossellonès) és un geosinònim de *paleta*.
- HIAT.** Combinació de dues vocals sense formar diftong. Per ex., *Joan* [žuán].
- HOMONÍMIA.** Confluència formal de dos significants d'origen diferent. Per ex., *poll*, petit de la gallina (llat. PULLUS) i *poll*, insecte paràsit (llat. PEDUCULUS).
- HOMÒNIM.** Mot afectat per l'homonímia.
- IMELA.** Tendència fonètica de l'hispanoàrab a tancar la *a* tònica en *e* (i a vegades en *i*). Per ex., PAGUS > *Pego*.
- INCOATIU.** Es diu dels verbs que expressaven en llatí la idea de començament de l'acció (per ex., llat. DORMISCO, començo a dormir), matís que va desaparèixer en les llengües romàniques.
- IOD.** Element palatal molt tancat, amb valor de semiconsonant o de semivocal (per ex., la *i* de *aire*), de diversos orígens (grups llatins -CT-, -CS-, etc.) i amb repercussions importants sobre les vocals i les consonants de les llengües romàniques (LACTE > *llait* > *llet* > *llet*, ACSE (AXE) > *ais* > *eix*).
- ISOGLOSSA.** Línia que separa la zona on apareix un tret d'una altra on hi és absent. Per ex., la isoglossa que separa la *o* átona (*desbocat*, cat. occidental) de la *u* átona (*desbucac*, cat. oriental); (cf. mapa n.º 2).
- ISOMORFA.** Isoglossa referent a un tret morfològic.
- LABIAL.** Es diu d'una articulació caracteritzada per un contacte o avançament dels llavis. Per ex., *o*, *u*, *p*, *b* són fonemes labials.
- LÍQUID.** *Consonants líquides*. Es diu de la *l*, *ʎ*, *r*, i *rr*, articulades amb oclusió i obertura del canal bucal, participant acústicament i articulatòria de les vocals i de les consonants.
- LLIURE.** *Síl·laba lliure*, la que acaba amb vocal. Per ex., la síl·laba *po* de *pota*. *Variante lliure*, la que no es pot preveure a través del context; per ex., l'ús de *re* o *res* en cat. central.
- METÀTESI.** Canvi de lloc d'un so dins un mot. Per ex., en rossellonès *crompar*, en comptes de *comprar*.
- METATITZAR.** Provocar una metàtesi.
- MORFEMA.** Element que confereix al mot el seu aspecte gramatical. Per ex., *-et* de *llibret* és el seu morfema diminutiu.
- NEUTRALITZACIÓ.** Desaparició del valor pertinent d'una oposició fonològica. Per ex., /e/ i /ɛ/ tòniques del rossellonès han sofert la neutralització en /e/, sense que es distingixin *Déu* i *deu*.
- OCLUSIU.** *Consonants oclusives*, les que es produeixen mitjançant un contacte estret

entre els òrgans articuladoris que va seguit d'una obertura sobtada: *p, b, t, k* són consonants oclusives.

OXÍTON. Es diu d'un mot agut. Per ex., *cançó*.

PALATALITZACIÓ. Transformació en palatal d'un so que abans no ho era. La *n* del llatí. *VINEA*, en passar al cat. *vinya*, va sofrir palatalització.

PALATALITZAR. Sofrir palatalització.

PAROXÍTON. Es diu del mot pla. Per ex., *pansa*.

POLIMORFISME. Coexistència en un mateix parlant de dues o més formes per expressar el mateix concepte sense que l'elecció de l'una o l'altra vingui determinada per condicionaments articuladoris (velocitat en l'elocució) o per una recerca d'expressivitat. Per ex., l'ús indistint de *re* o *res* dins qualsevol context.

PRETÒNIC. Es diu d'una vocal, consonant o síl·laba que precedeix la síl·laba accentuada. Per ex., la *e* d'*alenar* és pretònica.

PROPÁROXÍTON. Es diu d'un mot esdrúixol o accentuat a l'antepenúltima síl·laba. Per ex., *càmfora*.

PROTOSISTEMA. Sistema primitiu (fonològic, gramatical, etc.) d'una comunitat de parlars abans de la seva posterior diferenciació.

RIZOTÒNIC. Es diu d'una forma verbal l'accent de la qual recau sobre el radical. Per ex., *canto*, enfront de *cantem*, on l'accent carrega damunt de la desinència.

ROMÀNIC. Dit de les llengües derivades del llatí.

ROTACISME. Canvi de la *s* (o d'una altra consonant) en *r* en certes condicions. Per ex., dial. *pererós*, per *peresós*: *Tolrà*, *Toldrà*, per *Tolsà* (< TOLOSANU).

SEMÀNTIC. Es diu del que fa referència al significat de les paraules.

SEMIVOCAL. So que comença amb l'obertura d'una vocal i acaba amb l'estretor d'una fricativa. Per ex., la *i* i *u* de *caire* i *causa* són semivocals.

SIBILANT. Consonants sibilants, les de tipus fricatiu o africac acompanyades d'una mena de bronzit. Per ex., la */s/*, */ʃ/* */ʒ/* son sibilants.

SIGNIFICANT. Imatge acústica d'un mot. La seqüència fònica de *pa*, per ex., constitueix el seu *significant*, oposat a «aliment fet de farina pastada amb aigua i cuita al forn...», que és el seu concepte o significat.

SIGNIFICAT Cf. SIGNIFICANT.

SONANT. So que presenta un lleu obstacle en la seva articulació; */m, n, l, r, y, w/* són *sonants*; s'oposen a les *obstruents* (fricatives i oclusives).

SONOR. Es diu d'un so produït amb vibració de les cordes vocals. Per ex., les vocals, les consonants *b, d, g*, són articulacions sonores.

SORD. Es diu d'un so produït sense vibració de les cordes vocals. Per ex., *s, f, p, t* són consonants sordes.

TÒNIC. Es diu d'un so, síl·laba o mot fonèticament accentuats. Per ex., al mot *roba* la *o* és la vocal tònica.

TOPÒNIM. Nom de lloc. Per ex., *Manresa, Lluçmajor, Son Toni Amer*.

TRAVAT. Síl·laba travada, la que acaba amb consonant. Per ex., la síl·laba *por* de *porta*.

VELAR. Es diu d'un fonema articulat amb acostament del postdors de la llengua al vel del paladar. Per ex., *o, u, k, g* són sons velars.

ZERO. Grau, desinència, morfema zero, absència d'un determinat tret dins un sistema els elements del qual es defineixen per la presència o absència d'aquest tret. Per ex., en balear la persona 1 del IP de *cantar, cant*, presenta la desinència zero.